

HAL
open science

L'entrada "Amor" de Diccionari per a ociosos: reescriptures de Joan Fuster

Gonçal López-Pampló

► **To cite this version:**

Gonçal López-Pampló. L'entrada "Amor" de Diccionari per a ociosos: reescriptures de Joan Fuster. Catalonia, 2023, CATALONIA, 32, 10.4000/catalonia.4315 . hal-04272816

HAL Id: hal-04272816

<https://hal.science/hal-04272816>

Submitted on 6 Nov 2023

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Catalonia

32 | Premier semestre 2023

Versions d'autor: una reescriptura personal

L'entrada «Amor» de *Diccionari per a ociosos*: reescriptures de Joan Fuster

The entry "Amor" in Diccionari per a ociosos: Joan Fuster's rewritings

Gonçal López-Pampló

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/catalonia/4315>

DOI : [10.4000/catalonia.4315](https://doi.org/10.4000/catalonia.4315)

ISSN : 1760-6659

Éditeur

Sorbonne Université - Laboratoire CRIMIC (EA 2561)

Référence électronique

Gonçal López-Pampló, «L'entrada «Amor» de *Diccionari per a ociosos*: reescriptures de Joan Fuster», *Catalonia* [En línia], 32 | Premier semestre 2023, Publicat el 01 juillet 2023, Consultat el 03 juillet 2023.

URL: <http://journals.openedition.org/catalonia/4315> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/catalonia.4315>

Ce document a été généré automatiquement le 3 juillet 2023.

Creative Commons - Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International - CC BY-NC-ND 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

L'entrada «Amor» de *Diccionari per a ociosos*: reescriptures de Joan Fuster

The entry "Amor" in Diccionari per a ociosos: Joan Fuster's rewritings

Gonçal López-Pampló

NOTE DE L'AUTEUR

El present treball s'ha beneficiat de la subvenció a Grups d'Investigació Consolidats de la Direcció General de Ciència i Investigació de la Generalitat Valenciana CIAICO/2021/143 per al projecte «Les relacions hipertextuals en la literatura catalana (1939-1983)»

***Diccionari per a ociosos*, clau de volta de l'assaig fusterià**

- ¹ *Diccionari per a ociosos* es va publicar l'any 1964, en una modesta editorial anomenada A.C., de la qual el mateix autor, Joan Fuster, era director literari. A pesar d'aquesta aparició més aviat discreta, amb el temps el llibre es va convertir en una de les pedres de toc de l'assaig fusterià. D'una banda, l'aparent llibertat formal i temàtica li permet abordar, de manera desigual en extensió, una sèrie de temes que recorren transversalment tota la seua obra. És més, com apunta Carme Gregori¹, algunes entrades, com ara «Escepticisme», «Intel·lectual» o «Nacionalisme» mereixen ser destacades per «la transcendència que tenen en la configuració de l'ideari fusterià». A més a més, *Diccionari per a ociosos* exemplifica aquella mena d'assaig lliure, forma paradigmàtica de l'assaig deliberatiu, que en més d'una ocasió Joan Fuster lamentà no poder practicar amb major assiduitat. Ens referim a un tipus d'escriptura que lliga directament amb l'herència de Michel de Montaigne, aquella modalitat que permet a l'assagista abordar temes diversos sense cap vocació metodològica ni exhaustiva, amb la seua pròpia visió del món com a principal fil conductor. Des d'aquesta perspectiva,

doncs, ens trobem davant d'una obra que satisfà de manera particularment reeixida algunes de les pretensions literàries més importants en la trajectòria de l'autor. D'altra banda, *Diccionari per a ociosos* sintetitza de forma brillant les principals característiques de l'estil fusterià, entre les quals destaquen l'adjectivació inesperada, la profunda elaboració sintàctica, els diversos usos de la ironia i els jocs que, d'acord amb Genette², podem anomenar *transtextuals*, és a dir, tot un seguit de referències entre textos, aliens però també propis, com constatarem en aquest treball. No és casualitat que l'any 1990, en el pròleg al volum VI de l'obra completa, un Fuster àcid i distant afirmara, tanmateix, que el *Diccionari per a ociosos* «és un dels llibres que, entre els molts que he escrit i publicat, encara m'agrada: bàsicament, m'hi reconec»³.

- 2 Per les raons que acabem d'esmentar, però també per altres motius que tenen a veure amb l'accessibilitat de les edicions, per exemple, *Diccionari per a ociosos* s'ha convertit en un dels llibres més llegits, comentats i traduïts de l'extensa obra de Joan Fuster, també pel que fa a l'àmbit de les lectures obligatòries preuniversitàries i universitàries. Això explica que una de les edicions més divulgades a hores d'ara corresponga a un dels segells d'abast escolar del Grup 62, com és Educaula⁴.
- 3 Tanmateix, a pesar d'aquesta innegable transcendència, el llibre no ha estat estudiat en totes les seues dimensions. O, per dir-ho d'una manera més precisa, encara podem aprofundir en el coneixement de *Diccionari per a ociosos* si el situem en la intersecció de diferents aspectes fonamentals de la trajectòria cultural i de l'obra literària de Joan Fuster. Així, en aquest article pretenem contribuir a aquest objectiu a partir de dos eixos d'anàlisi: d'una banda, el context cultural en el qual es va gestar, publicar i rebre *Diccionari per a ociosos*, això és, la dècada dels anys 60; de l'altra, volem donar compte de les relacions transtextuals que s'expressen en el llibre, no tan sols aquelles que impliquen citacions o al·lusions a obres d'altri, sinó especialment aquelles transformacions que el mateix Fuster va operar sobre textos propis, els quals, més o menys reelaborats, es poden identificar ara com a article periodístic ara com a capítol de llibre.
- 4 Pel que fa al context cultural en què s'inscriu *Diccionari per a ociosos*, posarem un èmfasi especial en el paper central que juga en les diverses operacions de reconstrucció del circuit editorial durant el franquisme. En aquest sentit, explicarem la importància que té la seua publicació en A.C., en primera instància, i la seua incorporació posterior al catàleg d'Edicions 62, en el qual es manté a hores d'ara. Cal dir, ja en aquestes primeres línies, que aquesta aventura editorial –en la qual l'autor de Sueca va tindre un paper essencial–, explica la gènesi de *Diccionari per a ociosos*. A partir de diferents testimonis, que comentarem més tard, sabem que l'obra es va configurar amb relativa llibertat, però que, al mateix temps, no fou el resultat d'un procés d'escriptura original *ex professo*, ans al contrari: hi podem identificar un bon grapat de textos que tenen precedents immediats en els articles que Fuster havia publicat ací i allà, quasi sempre en castellà, com ja havia apuntat Carme Gregori⁵. Però també, com analitzarem després, hi ha una entrada del seu dietari i, fins i tot, la recontextualització d'un poema inèdit, elements que ens convidaran a ampliar la perspectiva sobre les pràctiques de reescriptura dutes a terme per Fuster. Al marge d'això, cal incidir des de bon començament en el fet que el projecte concret de *Diccionari per a ociosos* respon a la necessitat de nodrir el catàleg editorial d'A.C., el projecte del qual el suecà era director literari. En virtut d'aquest càrrec, no es tracta d'una comanda externa en sentit estricte, sinó d'una aportació que pot desplegar amb prou de marge com per a configurar el

llibre d'acord amb aquella llibertat tantes vegades reclamada, deslligada de la urgència de les col·laboracions periodístiques o de les restriccions d'obres d'encàrrec com ara *El País Valencià*⁶, la qual fou enllestida i publicada en el mateix període que estem estudiant. I, tanmateix, l'exegesi de les publicacions periodístiques prèvies, a més del diari de l'autor, ens demostra que Fuster va aprofitar materials diversos per a confeccionar l'obra, això és, no va voler –o no va poder– construir un assaig lliure des de zero. Si acabem de fer servir el verb *demostrar* és perquè en el pròleg a *Diccionari per a ociosos*⁷, l'autor no revela la procedència dels textos, encara que explicita el seu origen heterogeni i anterior a la data de publicació (les cursives són nostres):

La meua pretensió no ha estat [...] de confeccionar un «diccionari». Com en altres ocasions, em limito a reunir en un volum una sèrie incoherent d'escrits, diversos en el tema i d'extensió desigual, catalogables dins el gènere elàstic i modest de l'«assaig». [...] Els textos ací recollits daten d'èpoques molt disperses, i només a força de molta violència haurien tolerat una classificació per l'afinitat dels assumptes que hi tracto. Per això, doncs [...], m'he decidit per una tercera solució, ben còmoda: la d'encapçalar cada nota amb una paraula clau, i disposar-les segons la gradació alfabètica.

- 5 Quines són aquestes «altres ocasions»? El 3 d'abril de 1963, data en la qual signa el prefaci, Joan Fuster té 40 anys i escaig. Després d'una primera etapa com a poeta, havia abandonat la lírica i havia publicat ja uns quants llibres d'assaig, entre els quals, en el pròleg mateix, destaca *Figures de temps* (Selecta, 1957), *Indagacions possibles* (Moll, 1958) i *Judicis finals* (Moll, 1960). Els dos primers casos, com el mateix autor afirma, són versions públiques i parcials del seu diari, de manera que ordenà els textos cronològicament, «com a fulls de dietari, que de fet eren». En el tercer cas, en canvi, va arreplegar «residus aforístics» (que ampliaria més tard en un altre volum). A banda d'aquests trets títols, quines altres obres d'assaig havia tret a la llum abans de *Diccionari per a ociosos*? Si fem servir la distinció entre assaig divulgatiu (dedicat a un tema monogràfic) i assaig deliberatiu (més lliure i orientat a les opinions generals de l'autor)⁸, podem afirmar que Fuster havia publicat més obres divulgatives que no deliberatives. No sembla casual, doncs, que en el pròleg a *Diccionari per a ociosos* esmenta els tres precedents que, amb *Les originalitats* (1956), constitueixen el moll de l'os del seu assaig deliberatiu fins a 1964. Dit altrament, no ens ha de sorprendre que trace una mena de genealogia que exclou els seus primers estudis de llengua i literatura, però també les seues primeres obres d'assaig divulgatiu sobre temes nacionals, com ara *Qüestió de noms, Nosaltres, els valencians* o, amb els matisos imposats pel caràcter de guia de viatges, *El País Valencià* (tots tres apareguts el 1962, en Edicions d'Aportació Catalana, Edicions 62 i Destino, respectivament). I tampoc pareix cap casualitat que Fuster establisca una distinció implícita entre el mecanisme compositiu dels tres llibres anteriors que esmenta i *Diccionari per a ociosos*. Segons afirma, «ni l'un procediment [recollir cronològicament fulls de dietari] ni l'altre [aplegar aforismes] no m'eren ara permesos». Per què? La deducció lògica és que la procedència dels textos triats era una altra, cosa que apunta als articles publicats en premsa durant els anys anteriors. L'autor, però, no ho indica de manera transparent i, com veurem més tard, en publicacions posteriors apuntarà algun matís sobre l'origen de la tria, de manera que caldrà considerar també els textos del seu diari personal. No volem aventurar la raó precisa d'aquesta indefinició, peròensem que es deu al fet que els materials diguem-ne bruts van patir transformacions importants en el seu recorregut fins arribar al format de llibre, de manera que el resultat era una altra cosa, que no requeria l'atestació de les fonts. Probablement, hi havia un altre factor, lligat a l'anterior: el desig de no

presentar el *Diccionari* com una obra subsidiària d'articles ja publicats –i, per tant, susceptibles de ser coneguts per una part del públic, ni que fora minoritària–; ben mirat, el projecte d'A.C. era prou important per a Fuster com per a atorgar un cert revestiment de novetat a la seua primera contribució autorial. L'any següent, el 1965, apareixerà *Causar-se d'esperar*, el segon títol en aquesta editorial de vida efímera, que provenia, com el mateix autor declara, d'una tria de fragments del seu dietari personal. Finalment, l'any 1968, es publicarà el tercer i últim volum en A.C., *Consells, proverbis i insolències*, el qual, explícitament, reuneix una obra ja publicada (*Judicis finals*) i una altra d'inèdita (*Proposicions deshonestes*), que proporcionava un recull d'aforismes de dimensions i orientació semblant al primer. En paral·lel, Joan Fuster continuarà publicant articles de premsa i llibres en altres editorials: no podem oblidar que era un escriptor professional, que es guanyava la vida escrivint, literalment, cosa que explica el ritme frenètic d'aquells anys. Així, aquell mateix 1968, en Edicions 62, publicarà l'únic llibre solt el títol del qual coincideix amb la secció periodística d'on provenien els textos (*Examen de consciència*), malgrat que en molts altres casos, com ara en el volum IV de l'obra completa publicada en vida⁹, advertirà sobre el condicionament del format periodístic a l'hora de configurar els textos (excepte l'última, la resta de cursives són nostres):

Ben mirat, excepte uns pocs versots més o menys infames, tot el que jo he escrit fins ara no són sinó això: assaigs. Les opcions comercials, o alguna altra circumstància de tema o de plantejament molt concreta, han contribuït a diversificar-ne l'aparença. Unes vegades, per exemple, el resultat presentava la forma d'un llibre articulat i normal; d'altres, la majoria, s'ajustava a l'espai i al to de les exigències de la col·laboració periodística; [en altres ocasions] he intentat els recursos de l'aforisme, i m'he servit de la laxitud tradicional del *journal*.

- 6 L'estudi del context cultural no es pot limitar a les condicions de producció vinculades a l'aventura editorial de *Diccionari per a ociosos*, sinó també al clima d'idees en què apareix l'obra. Heus ací el segon eix d'anàlisi que havíem anunciat: les estratègies transtextuals –enteses com ara relacions entre textos diversos– que posa en joc Joan Fuster responen a una època concreta, en què determinats autors o temes estan particularment en voga, però també són fruit de les seues pròpies preferències i lectures específiques, més enllà de les tendències del moment. D'aquesta manera, a més de les citacions i les al·lusions¹⁰ que hi podem identificar, caldrà valorar en quina mesura determinats models no declarats poden haver influït en les opcions triades per l'autor, com ara el títol. En aquest punt, al pròleg adés esmentat, Fuster¹¹ reconeix que l'aplec de textos diversos en forma de diccionari respon a «un truc» que no és «gens nou», sinó que «més aviat compta amb alguns precedents il·lustres». De tots aquests precedents, el lector culte en pot recordar, de manera prototípica, el *Dictionnaire philosophique* de Voltaire¹², el qual constitueix, sens dubte, un dels models accessible per a Joan Fuster a l'hora de configurar l'obra que estem analitzant. I el terme «ociosos»? De nou, l'autor de Sueca el justifica al pròleg¹³, amb una coherència que podria dissuadir qualsevol dubte ulterior sobre la tria lèxica:

[...] per matisar l'índole del «diccionari», i per reduir-ne tot presumpte ressò ambiciós, li arrodoneixo el nom amb una irònica indicació dels destinataris: «per a ociosos». Que el lector no s'ho prengui malament. Al capdavall, tampoc no serà cap mentida. Perquè ¿quan llegiria, sinó en una estona d'oci? [...] Espero que una cosa o altra li interessarà [al lector]. Ja em dono per satisfet si no li frustro l'oci: si no l'hi frustro del tot.

- 7 A pesar d'aquesta explicació compacta, és legítim preguntar-nos si el terme no disposava de precedents que emmarquen la seua utilització. Així, per exemple, Bertrand Russell havia publicat, unes dècades abans, una obra de títol reminiscent, *In Praise of Idleness and Other Essays*¹⁴, la qual podria constituir un referent per a Fuster, si més no per mitjà de la traducció castellana publicada per Aguilar l'any 1953, a càrrec de Juan Novella Domingo. L'estudi d'aquests referents, més enllà de la correspondència exacta amb les opcions concretes triades per Joan Fuster, ens pot ajudar a comprendre millor el context literari i ideològic de l'autor i, en conseqüència, les diferents opcions que se'n deriven. Tot i que ho veurem amb més detall en els apartats següents, no volem ser pretensiosos: aquest article aspira, tan sols, a dibuixar algunes línies de treball al voltant de les fonts de *Diccionari per a ociosos*, amb l'entrada «Amor» com a exemple concret. A partir d'ací, encara s'ha de dur a terme una tasca important d'investigació per a poder completar el coneixement d'una de les obres més importants de Joan Fuster i, per extensió, de la història de l'assaig.

Estudi de les fonts: context i estratègies transtextuals

- 8 Malgrat que el terme té ressonàncies ambigües, l'ús de la paraula *fonts*, en aquest punt, ens ajudarà a situar les dues coordenades d'anàlisi adés enunciades. Al capdavant, les fonts són els materials, al·lògrafs o autògrafs, que permeten entendre els orígens i el context d'un determinat projecte literari: esborranys, obres prèvies de l'autor i obres de referència, correspondència privada, etc. En el cas que ens ocupa, d'una banda, hi ha aquells documents concrets que ens parlen de la gènesi editorial del llibre, com també la resta de fonts que, de manera directa o indirecta, Joan Fuster tenia al seu abast a l'hora de configurar el que esdevindria *Diccionari per a ociosos*. D'altra banda, hi ha les fonts específiques que s'expressen en el llibre per mitjà de diferents marques transtextuals, i que la comparació entre textos –de l'autor mateix o d'altri– pot contribuir a conèixer millor.
- 9 Per tal d'aprofundir en els aspectes que acabem d'enunciar, és convenient ressaltar la importància de l'aventura editorial que va representar el projecte d'A.C. No debades, considerem que una visió completa de l'obra de qualsevol autor requereix que dediquem una certa atenció a una dimensió sovint oblidada: la història de l'edició i les seues fonts, com ara els materials epistolars¹⁵, un aspecte molt ben estudiat per Teresa Muñoz Lloret¹⁶ en el cas que ens ocupa. Com apunta aquesta investigadora, la història de l'editorial A.C., de la qual Joan Fuster serà director literari durant un període més aviat fugaç, comença amb la vinculació del suecà amb *El Correo Catalán*, un diari que un grup d'empresaris catalanistes havia adquirit en el marc d'un intent de convertir-se en un veritable *lobby*¹⁷. El canvi de propietat suposà un variació substancial en l'orientació de la capçalera, que abandonà la ideologia tradicionalista per a obrir-se a sensibilitats més actuals i democràtiques, amb la incorporació de plomes tan destacades com el mateix Fuster o Josep Pla. Darrere d'aquesta estratègia hi havia, de fet, la voluntat d'ampliar els mitjans d'influència amb la creació d'una editorial, que tindria en aquests dos autors els seus pilars fonamentals: el primer seria el director literari i del segon es publicaria l'obra completa. La primavera de 1962, Joaquim Maluquer donava notícia a Joan Fuster del fet que Manuel Ortínez, un dels empresaris vinculats a la iniciativa, havia menejat fitxa per a fer possible aquesta nova editorial, sobretot tenint en compte que Josep Pla havia quedat sense editor per a la seua obra catalana, arran de la mort,

poques setmanes abans, de Josep M. Cruzet, responsable de Selecta. Segons detalla Muñoz Lloret¹⁸, caldrà esperar fins a l'estiu de 1963 per a trobar una carta en què Maluquer dona detalls concrets del projecte a Fuster. En aquell moment, s'havia decidit que el nom de l'editorial proposat pel suecà («Cara i creu») es reservaria per a una col·lecció, mentre que el nom comercial respondria a les inicials d'un dels socis, Armand Carabén, el qual es donaria d'alta com a editor. Si se'ns permet la ironia, podem afirmar que aquest bateig –una dubtosa operació de *naming*, com en dirien ara– ja augurava l'escàs encert comercial del projecte...

- 10 Siga com siga, ens trobem en un moment en el qual, superada l'etapa més fosca del franquisme, el món cultural en llengua catalana es reorganitza per a crear un sistema de mitjans de comunicació mínimament sòlid i modern, en el qual les editorials jugarien un paper fonamental. No podem oblidar que, en paral·lel, s'estava desenvolupant el projecte d'Edicions 62 (en el qual, com veurem més tard, va acabar subsumit A.C.). En aquest context, l'oportunitat que aquest grup d'empresaris oferiria a Joan Fuster tenia un atractiu triple. En primer lloc, li prometien uns ingressos estables i d'una certa envergadura, que havien d'ajudar-lo a superar les penúries econòmiques que arrossegava, a més d'alleugerir-li la càrrega de treball. En segon lloc, li oferien la possibilitat de desenvolupar una editorial nova des d'una posició clau, la de director literari, per a la qual, en principi, tindria carta blanca, incloent-hi la possibilitat d'autoeditar-se (una oportunitat, que, com hem vist, no va desaprofitar). Finalment, lligaven els dos punts anteriors a un projecte especialment suggeridor: l'obra completa de Josep Pla.
- 11 El 6 de setembre de 1962, Fuster va escriure directament a Ortínez (en lloc del seu intermediari habitual, Joaquim Maluquer), per a fer-li cinc cèntims del que seria la seua primera aportació original. En aquesta carta¹⁹, a més de demostrar el seu entusiasme («tal com està el panorama editorial català a hores d'ara, la “necessitat” de la nostra editorial es fa cada dia més visible»), anunciava el títol i l'estructura de *Diccionari per a ociosos*:
- D'entrada, t'ofereixo un llibre d'assajos, espero que mitjanament divertit, a la manera d'altres volums anteriors meus (*Figures de temps, Indagacions possibles*). Es tracta d'un recull de papers de temes variats, i d'extensió variable, que provisionalment titulo «Diccionari per a ociosos». El títol és una mica bèstia: què hi farem! Malgrat el que digui En Pla, jo no posseeixo l'art de titular. En un full a part veuràs un sumari del contingut: a diferència d'altres llibres precedents, del mateix tipus, el material hi és ordenat alfabèticament i no en forma de dietari –i per això l'anomeno «Diccionari». La resta del títol, ja la justificaré en el pròleg.
- 12 Com veiem, en aquesta carta no s'explicita tampoc el precedent periodístic d'una part dels textos, sinó que, a més a més, s'insinua que una altra part prové del dietari, cosa que el mateix Fuster avalarà en el cas concret de l'entrada «Intel·lectual», com podem comprovar més tard. Siga com siga, Fuster demostra tindre el projecte molt embastat: no tan sols presenta un títol provisional –que esdevindrà definitiu–, sinó que a més a més incorpora un sumari també provisional, darrere del qual adverteix, en una succinta nota, que «probablement hi afegiré encara alguns altres temes». Si comparem les entrades del llibre definitiu amb aquesta proposta inicial, ens adonarem que hi ha unes quantes semblances i algunes discrepàncies, resumides en la taula següent (hem assenyalat les coincidències totals en negreta i, en cursiva, les coincidències parcials):

Sumari definitiu	Sumari provisional
-------------------------	---------------------------

Amor	
Atzar	
Avarícia	
Bellesa	
Bestiesa	Amor
Cadira	Antisemitisme
Caracterologia	Art
Cinisme	Atzar
Còmplice	Avarícia
Convicció	Bellesa
Covardia	Bestiesa
Defecte	Bovarysme
Diners	Cadira
Egoisme	Caracterologia
Epitafi	Cinisme
Esceptiscime	Colonialisme
Ètica	Coneixement
Fatuïtat	Covardia
Fer	Crim
Flâner	Disfressa
Gent	Escepticisme
Guerra	Felicitat
Home	Fer
Humiliació	Filòsof
Idees	Filosofia
Indignació	Fortuïtat
Infern	Futur
Intel·lectual	Guanyar
Interès	Idees
Justícia	Indignació
<i>Lectura</i>	Infern
Llibertat	Intel·lectual
Malícia	Justícia
Mediterrani	<i>Llegir</i>
Mentir	Llibertat
Metafísica	Mentir
<i>Morir</i>	Metafísica
Nacionalisme	<i>Mort</i>
Novel·la	Museu
Ordre	Navegar
Orgull	Penediment
Penediment	Pensament
Pensament	Perdó
Perdó	Plagi
Plagi	Plagi
Política	Política
Quixotisme	Progrés
Rel·lotge	Sàtira

- 13 Naturalment, una comparació tan elemental com la que acabem de fer és insuficient, però una anàlisi a fons superaria de bon tros l'abast exploratori de la nostra aportació. Amb l'objectiu de contribuir a un estudi més exhaustiu de les fonts autorials del *Diccionari per a ociosos*, sintetitzaré a continuació els tres repertoris que hauríem de consultar i analitzar en profunditat.
- 14 En primer lloc, els articles digitalitzats per l'Espai Joan Fuster, disponibles en el seu arxiu en línia²⁰. En aquest sentit, la cerca s'hauria de centrar en totes aquelles capçaleres en què l'autor va participar fins a abril de 1963, data en la qual signa el pròleg a la primera edició de *Diccionari per a ociosos*. Així, caldria revisar les columnes aparegudes en dos diaris valencians, *Levante* i *Jornada*, per als quals va treballar de manera regular des de primeries dels cinquanta fins a 1963, precisament (quan el vetaren a causa de la campanya mediàtica contra *El País Valencià*, un llibre que va alçar una enorme polseguera i una violenta reacció entre els sectors més conservadors de la societat valenciana). En paral·lel, s'haurien de revisar les contribucions a les revistes de l'exili, com ara *La Nova Revista* i *Pont Blau*, els articles que publicà esporàdicament en *Destino* i en *Serra d'Or* i les primeres col·laboracions regulars amb *El Correo Catalán* (que foren més o menys paral·leles a la peripècia d'A.C., atés que anaren de 1961 a 1966).
- 15 En segon lloc, és fonamental resseguir la correspondència de l'autor, tant la publicada com la que encara roman inèdita; no tan sols disposaríem de més dades per al context editorial que hem esbossat abans, sinó que també podríem identificar temes, lectures i seqüències textuales que ressonen en les pàgines de *Diccionari per a ociosos*.
- 16 En tercer i darrer lloc, caldria rellegir amb deteniment els seus diaris, tant els que publicà en vida com els que aparegueren pòstumament, amb l'objectiu de trobar-hi coincidències més o menys evidents amb l'obra objecte d'estudi en aquest treball. Al capdavant, Fuster declararà més tard que una entrada de *Diccionari per a ociosos*, «Intel·lectual», era en realitat un fragment del seu diari. L'evidència la trobem al volum II de l'obra completa publicada en vida, en la qual recull una part d'aquelles notes personals, escrites entre 1952 i 1960, és a dir, un període que abasta més d'una dècada abans de la publicació del *Diccionari*. En el moment de fer la tria per a incorporar-la a l'obra completa, l'any 1969, Fuster va decidir, per «escrúpol bibliogràfic», reintegrar l'esmentada entrada en el marc del diari (en concret, com a apunt del dijous 23 de febrer de 1956, això és, vora 8 anys abans d'enllestir el *Diccionari*), cosa que, de retruc, implicà retirar-lo de la versió del *Diccionari* publicada en el volum VI de l'obra completa, ja en 1991²¹. En una nota datada en 1968, Fuster²² ho justificava així:
- L'anterior anotació figurava en el manuscrit d'*Indagacions possibles*. Per algun motiu que ara oblidaré, però, no va aparèixer en el volum al·ludit. Més tard, vaig provar d'incloure-la en *Diccionari per a ociosos*, i allà va sortir a la curiositat dels lectors. Avui la reintegro al seu lloc inicial, que és el que li correspon.
- 17 Val a dir que aquesta classe d'anàlisis són especialment pertinents quan estudiem l'obra dels escriptors professionals, els quals es van veure obligats a produir un enorme volum de papers de premsa (més de 3.000, si fa no fa, en el cas de Fuster²³). Com apunta Carme Gregori²⁴ en un excel·lent treball per a sistematitzar aquesta qüestió, el mateix Fuster advertia (amb exemples com ara Eugeni d'Ors, Carles Riba o, de nou, Josep Pla), que «la producció dels millors assagistes catalans es circumscriu bàsicament a l'article, amb el llibre com a recurs excepcional i, en la major part dels casos, confegit a partir de la selecció d'articles publicats en premsa». No debades, «la ingent quantitat de papers que

va haver d'escriure com a escriptor professional abocava de forma gairebé ineludible a l'aprofitament dels recursos»²⁵, una idea sobre la qual aprofundirà J. Àngel Cano²⁶ en un dels estudis més complets publicats fins ara sobre la producció periodística de Fuster. Des d'aquesta perspectiva, en definitiva, no ens ha de sorprendre gens que una part del material de *Diccionari per a ociosos* no siga original, sinó que haguera estat publicat abans –en una forma més o menys coincident– en els periòdics amb els quals col·laborava l'autor.

- 18 Més curiós resulta el cas de l'entrada «Epitafi» (que no apareix al sumari provisional, tot siga dit). Aquesta entrada no es basa en cap columna, sinó en un poema titulat «segona conclusió». La composició formava part d'*Ofici de difunt*, un poemari escrit per Fuster en 1950, però inèdit en els anys seixanta, potser a causa del seu caràcter incisiu, agosarat i, fins i tot, *antilíric*, per dir-ho en termes de Salvador Ortells²⁷. De fet, aquest poemari (i per tant el poema del qual parlem) no van veure la llum sinó al cap de molt de temps de l'aparició de *Diccionari per a ociosos*, quan l'any 1987 l'editorial Tres i Quatre publicà el recull *Set llibrets de versos*. Val a dir que entre les dues versions hi ha una transformació subtil però significativa. Per dir-ho en termes de Genette²⁸, l'hipotext (això és, el poema de 1950) es converteix en l'hipertext publicat en 1964 per mitjà de conversió del primer vers, que esdevé el títol de l'entrada, combinat amb el connector «per exemple». Sorprén, tanmateix, la preservació de les minúscules i de la disposició centrada dels versos, un recurs ortotipogràfic inusual en la resta de *Diccionari per a ociosos*, com podem comprovar tot seguit:

heus ací l'epitafi que demane

ací jau

j f

va viure

com va morir

sense ganes

EPITAFI

Per exemple:

ací jau

j f

va viure

com va morir

sense ganes

- 19 Abans de passar a l'anàlisi d'una entrada concreta, com és «Amor», voldríem arredonir la síntesi de la peripècia editorial d'A.C. Al cap de poc de temps de la publicació dels primers títols, una sèrie de circumstàncies van provocar que els promotors de dubtaren de la seua viabilitat, per molt que es capficaren per a evitar la fallida Joan Fuster (el director literari) i Teresa Creus (la –diguem-ne– editora de taula, amb qui el suecà va intercanviar un interessant epistolari encara inèdit, estudiat per Teresa Muñoz

Lloret²⁹). La situació es va agreujar especialment en el moment que Josep Pla es va desentendre d'A.C. i va optar per traslladar el projecte de l'obra completa a Destino, on es publicaria a partir de 1966. No debades, la introducció de Joan Fuster que acompanyaria el primer volum, *El quadern gris*, formava part del concepte original dissenyat per A.C. Era tal l'esforç invertit que, el 10 de juny de 1965, A.C. va facturar a Destino 20.112,20 pessetes de l'època per a cobrir les despeses que els havia generat la preparació dels llibres de Josep Pla³⁰. L'any 1967, els propietaris d'A.C. van culminar una sèrie de negociacions amb Max Cahner i van acordar la venda de l'editorial a Edicions 62, la qual va heretar i fer seua la col·lecció «Cara i Creu» fundada per Joan Fuster. Heus ací el motiu pel qual una sèrie de llibres de l'autor suecà, entre els quals destaca *Diccionari per a ociosos*, s'incorporaren al catàleg de l'editorial que, no debades, ell mateix havia inaugurat cinc anys abans amb *Nosaltres, els valencians*. Les paraules que Teresa Creus³¹ va escriure a Joan Fuster a propòsit d'aquest desenllaç traspuen aquell sentiment agredolç que tantes persones han experimentat des de llavors, cada vegada que una editorial s'ha unit al conglomerat del que, ara en mans de Planeta, ha esdevingut el Grup 62:

Sembla que definitivament aquest assumpte queda resolt i Edicions 62 es fa càrrec d'AC. Me n'alegro de veres. Sobretot per vostè, perquè AC s'havia convertit en una rêmora per al seu director. Edicions 62 és actualment l'editorial més important del país i amb aquest «traspàs» fa un bon negoci. I vostè hi guanya en tots els sentits: treballarà més de gust perquè és millor tractar amb gent organitzada –professional– que no amb «amateurs». I a més a més, serà més llegit, que ja convé. Per tant, «congratulations».

El cas de l'entrada «Amor»

- 20 La pràctica de reescriptura que opera Joan Fuster sobre els seus propis textos es pot encabir en el conjunt d'estratègies d'*hipertextualitat* que defineix Genette, com acabem de veure, una de les cinc dimensions que té el concepte de *transtextualitat* com ell l'utilitza. La hipertextualitat, segons el teòric francès³², implica que un text B (anomenat *hipertext*) deriva d'un altre d'anterior (el text A o *hipotext*). Aquesta relació sol expressar-se en termes d'imitació o de transformació; com veurem de seguida, aquest segon extrem és el que ens interessa ara. Al seu torn, també resulta útil la perspectiva aportada per Joan Ramon Veny-Mesquida³³, qui reconeix diferents motivacions i tres nivells de reescriptura: la *recreació* (que implica canvis molt substancials), la *reelaboració* (que comporta modificacions estilístiques que no alteren la idea original) i la *revisió* (que suposa la incorporació de retocs menors). Incorporar aquest punt de vista, com a complement del marc teòric genettianà, ens permet posar l'accent en el fet que ara ens ocupa, això és, en els processos que tenen lloc quan és l'autor mateix qui reelabora els seus propis textos, per mitjà de recontextualitzacions, títols diferents, modificacions en l'extensió, canvis de llengua i determinats recursos estilístics.
- 21 Així doncs, les reescriptures que durà a terme Joan Fuster per a confegir *Diccionari per a ociosos* se situaran entre la revisió (com hem vist en el cas del poema) i la reelaboració (com veurem tot seguit). Això, naturalment, ens permetrà aplicar, de manera més clara, el marc teòric que acabem d'esbossar a l'objecte d'estudi que estem analitzant. Tanmateix, haurem de ser prudents en l'abast i, amb l'objectiu de no obrir massa el focus, en la recta final d'aquest treball ens centrarem, exclusivament, en la comparació

entre l'article «El “amor” en baja» i l'entrada «Amor»³⁴, de *Diccionari per a ociosos*. L'article, que es pot consultar digitalitzat en l'arxiu adés esmentat, va aparèixer en la secció «Examen de consciència» d'*El Correo Catalán* el 17 de març de 1963, és a dir, pocs dies abans de la signatura del pròleg i més d'un any abans de la publicació efectiva de l'obra, l'octubre de 1964. Aquesta escassa distància temporal entre la columna i el pròleg ja ens fa desconfiar d'una acceptació fàcil de la relació entre l'article (com a hipotext) i l'entrada (com a hipertext). A això se suma el fet que, uns mesos abans, el 29 de desembre de 1962, en la mateixa capçalera, havia aparegut un article de tema semblant, «La feminización del mundo actual», el qual, malgrat no sostindre la mateixa tesi, sí que introdueix temes, motius i –fins i tot– construccions textuais que presenten moltes concomitàncies amb l'entrada del *Diccionari*. A més a més, en el sumari provisional enviat a Ortínez, com hem vist, ja hi figurava una entrada de títol «Amor». Tot plegat ens convida a pensar que l'article «El “amor” en baja» procedeix, al seu torn, d'un text previ de Fuster, escrit originalment en català; això obri la porta a considerar que el veritable hipotext no són els primers documents consignats cronològicament (apareguts en premsa), sinó el segon (és a dir, l'entrada), encara que sembla un recaragolament de les combinacions teòriques sobre les quals estem treballant. Per descomptat, si fora així, no volem dir que l'entrada del *Diccionari per a ociosos* provinga d'un text inèdit sense més modificacions; més aviat estem suggerint la possibilitat que existiren uns papers privats de l'autor, vinculats al projecte més personal del dietari i, per tant, sense restriccions formals ni pressions derivades de l'ombra censora, els quals haurien servit de base general per a la redacció de textos posteriors, foren articles o capítols de llibre. Aquesta hipòtesi, que mirarem de confirmar en futures recerques, no invalida el contrast entre la columna i l'entrada esmentades, encara que ens obliga a ser cauts en la direcció del moviment creatiu i en l'aplicació de l'adjectiu *original*.

- 22 Val a dir que és el mateix autor de Sueca qui ens convida a considerar aquesta opció, això és, el diari com a font primordial dels seus textos; pel seu interès, reproduïm in extenso un fragment del pròleg al volum II de l'obra completa, signat el dia de Reis de 1969³⁵:

[El diari] havia de ser, més que res, un instrument de treball, per a mi. Exactament: una mena de dipòsit d'apuntacions, *calamo corrente*, directes, a partir de les quals, després, em fos possible d'esbossar reelaboracions més àmplies o més estudiades. És el procediment que utilitzen la majoria de la gent del ram, encara que no li donin la forma de «diari». En els meus càlculs, aquesta formalitat es presentava ben temptadora: m'agrada, per escrúpol, conservar l'ordre de les dates, i també, una mica, seguir la tradició del gènere. Però, fonamentalment, m'interessava el «dipòsit». D'aquest bloc de manuscrits podia sortir...

En podien sortir articles de periòdic, fitxes per a monografies, un capítol de llibre, fins i tot algun llibre complet. Una bona part de la meva feina impresa, en volum o no, té aquesta procedència. [...] Una nota de quatre línies podria convertir-se en un article de quatre folis, i hi guanyaria en claredat i persuasió; una cita o una dada, un esborrany d'hipòtesi històrica o literària, serien susceptibles de derivar en investigació lenta i madura; mitja dotzena de planes d'especulació, ben explotades, esdevindrien un llibre regular.

- 23 Centrem-nos, ara, en el contrast entre l'article i l'entrada que hem pres com a objecte d'anàlisi. El primer punt de comparació és el títol. Lògicament, en el llibre es redueix a un nom comú, com la resta d'entrades, per la coherència interna del seu disseny com a diccionari. En canvi, la peça periodística inclou el mateix terme entre cometes i, per mitjà del sintagma «en baja», anuncia la tesi que desplegarà: l'amor del qual parla el

text es troba en decadència. Un altre element de comparació és l'extensió, més llarga en el llibre, cosa lògica si tenim en compte que Fuster no tenia les restriccions d'espai pròpies del diari. Això permetrà que l'entrada siga més rica en matisos i exemples que no pas l'article, entre altres coses.

- 24 Finalment, podem esmentar una sèrie d'estratègies retòriques diferenciades, que generen efectes de lectura diversos en cada cas. La columna comença amb una citació d'una expressió comuna («Los tiempos cambian»), mentre que l'entrada s'inicia amb una pregunta retòrica que ha esdevingut una de les apertures més cèlebres de Fuster: «L'amor? Una invenció del segle XII!». En un gest típic de l'assaig, Fuster no cita l'autor de la frase, sinó que fa *al·lusió* al fet que la va «promulgar» –«si no vaig errat», matisa– «un erudit ben respectable». Aquest no és altre que el francès Charles Seignobos (1854-1942), a qui Fuster no esmenta directament perquè l'afirmació és tan sols un pretext cridaner per a desenvolupar la seua tesi. Val a dir que el segon paràgraf de l'article s'inicia igual i permet a Fuster introduir una de les claus argumentals: és de la mà dels trobadors que es configurarà una concepció de l'amor que s'arrossegaria fins al present de l'escriptura, segons la qual la dona juga un paper subsidiari en les relacions afectives: «l'home “enamorat” les necessita “enamorades”», afirma Fuster en l'entrada. En el periòdic, la formulació és més explícita: «la vigencia del “amor” quedaba condicionada a la pervivencia de la sociedad masculina, de la sociedad donde la mujer todavía ocupaba un puesto marginal, adorada, pero esclava o al menos sumisa». I, tanmateix, el signe dels temps ha fet que aquella vella concepció de l'amor entrara en decadència. Gràcies al «contraataque feminista» propi dels seixanta, «la mujer se ha emancipado –más o menos– y se pone en pie de igualdad con el hombre». Tot seguit, Fuster afirma que, «en tal hipótesis, desde luego, el “amor” no es ya posible. O por decirlo mejor: la palabra “amor” designa ya “otra cosa”». En l'entrada en català, Fuster desplega aquesta idea amb major detall, de manera que pot introduir referències que no apareixen en l'article i, gràcies a això, matisos notables sobre el concepte d'emancipació i la resta d'aspectes del camp semàntic del feminisme (per a facilitar la revisió, subratlle les construccions més coincidents amb la versió d'*El Correo Catalán*):

Emancipació és el mot que sol emprar-se en aquest context: no és massa segur, de tota manera, que sigui escaient. Simone de Beauvoir ha denunciat el confusionisme que envolta el problema femení encara en els nostres dies, i no accepta que l'«emancipació» sigui realment una emancipació. El feminisme militant, des dels temps de miss Pankhurst, ha avançat molt, i la incorporació de la dona al món laboral ha contribuït força a rectificar els vells prejudicis baronívols. Tanmateix, la pressió femenina en el món d'avui va més enllà del que podien esperar fa seixanta anys Emília Pankhurst i les seves seguidores. [...] L'important és que, avui, les dones s'han després de moltes subjeccions, legals o no. [...] La igualltat és, a hores d'ara, relativament tangible. [...] I, en aquest punt, l'«amor» comença a ser impossible. Perquè l'amor –«cortès», «romàntic»– pressuposava el marginalisme de la dona.

- 25 A partir d'ací, tant en l'entrada com en l'article, Fuster pren com a exemple la literatura del segle XX, on adverteix desviacions temàtiques que ens allunyen d'aquella concepció de l'amor adés descrita. Per això, tant en català com en castellà, atribuirà la pervivència d'aquesta noció a «trinxeres defensives». La comparació entre els dos fragments on apareix aquest sintagma, situats al final dels textos respectius (que reproduïsc fins a la darrera línia, de fet), revela la coincidència semàntica en la tesi (concretada en el verb *jubilar*) i ens permet, a més a més, analitzar un dels passatges més semblants entre les dues versions, amb el benentès que –en funció de la direcció de l'hipotext a l'hipertext– es produeix ara una ampliació, ara una síntesi. Per a facilitar el contrast, he subratllat

les seqüències que són, si fa no fa, literals, i he marcat en negreta les diferències de matís o les ampliacions, especialment notables en la versió catalana, per la càrrega de sentit que acumulen (ni que siga com a exemple, convé destacar que en el castellà apareix un matís curiós –«para bien o para mal»–, del qual es desprén l'entrada en català en expressar, taxativament, que «ha arribat l'hora d'inventar un altre amor»):

Si bien se mira, el «amor», el viejo amor, que la gente llama, **sin saber por qué**, «romántico», no tiene hoy otra trinchera defensiva que las novelas rosas, **los poetas banales**, los «chansonniers» y el cinema. Con un gran público, reconozcámoslo. Lo cual no deja de ser sintomático: **la historia nos enseña** que la máxima difusión social de una idea o de una moda coincide con el momento de su extinción. Para bien o para mal, nuestro tiempo trata de jubilar al amor.

Si bé ho mirem, l'amor, el vell «amor», l'amor **que en diuen** «romàntic», no té avui més trinxeres defensives que **allò que hem destacat com a instruments de penetració**: novel·letes rosa, films, serials. I els *chansonniers*, francesos o no: Jacques Brel o Domenico Modugno, Paul Anka o Nat King Cole, Aznavour o Josep Guardiola, que escampen per les ones els residus difuminats, convertits en *calderilla*, de la poesia «amorosa» dels romàntics. Novel·les, films, serials, cantants –però– tenen un públic: un gran públic, encara. És el final. **Prou que ho sabem**: la màxima difusió d'una idea o d'una moda coincideix amb el moment de la seva extinció. L'«amor» està en aquest estadi: l'últim i més baix graó. La nostra època jubila l'«amor». **Ha arribat l'hora d'inventar un altre amor**. Un amor –el de demà– que, probablement, no tolerarà un don Joan ni una Julieta, una Bovary ni un Otel·lo, un Werther ni una Beatrice...

Conclusions i futures línies d'investigació

- 26 Hi hem insistit en les pàgines anteriors, però convé dir-ho per última vegada: aquest treball no aspira a completar l'estudi de les fonts de *Diccionari per a ociosos*, sinó més aviat a contribuir al seu desenvolupament, en particular pel que fa a les reescriptures que el mateix Joan Fuster va practicar per a confegir el llibre.
- 27 Com hem vist, *Diccionari per a ociosos* estableix un diàleg amb una sèrie d'articles de premsa apareguts prèviament, entre els quals hem destacat l'entrada «Amor», la qual compta amb un precedent directe (l'article «El “amor” en baja» i un altre d'indirecte (la columna «La feminización del mundo actual»). Hi podem trobar tot un seguit de transformacions, des de la llengua emprada (el castellà o el català) fins al títol, l'extensió, els exemples, les citacions i determinats recursos estilístics. D'acord amb la proposta de Joan Veny-Mesquida³⁶, considerem que es tracta, bàsicament, de processos de *reelaboració*, els quals no alteren el referent original; tanmateix, a partir de la terminologia de Gérard Genette³⁷, hem advertit sobre els límits d'aquesta *originalitat*: si ens cenyim a les dates de publicació, els hipotextos serien les col·laboracions periodístiques, però aquest plantejament podria no ser vàlid en funció del resultat d'investigacions posteriors, a partir de les quals podríem extraure la conclusió contrària: els textos originals serien materials en català que Fuster va reescriure en castellà per a articles concrets, però que constituïrien una mena de pedrera sobre la qual aniria construint la seua obra publicada. Al capdavant, aquesta manera d'operar podria ser comuna a molts autors i autores que han de passar pel peatge de l'escriptura periòdica, de manera que es veuen obligats a optimitzar els recursos propis per mitjà de tota mena de reescriptures, algunes declarades i moltes de caràcter més aviat implícit. Aquesta coordinada, aplicada l'estudi de l'assaig (i particularment de l'assaig

deliberatiu, aparentment més lliure), pot tindre encara un enorme rendiment en la línia de recerca de la qual participa aquest treball. No podem obviar, en aquest sentit, que les consideracions del mateix Fuster sobre el dietari, concebut sovint com a «dipòsit» de textos futurs, conviden a perseverar en aquest camí, en la mesura que revelen claus concretes sobre la procedència d'alguns textos (com ara l'entrada «Intel·lectual») i, encara més, desvelen procediments d'escriptura molt clarificadors sobre la direcció d'aquests reaprofitaments.

- 28 Comptat i debatut, una investigació més exhaustiva sobre les fonts i el context de *Diccionari per a ociosos* ens podria confirmar aquests extrems, a més dels nombrosos detalls del procés de reescriptura sobre els quals no hem indagat prou. Així, per exemple, ens ajudaria a esclarir quins són els models que justifiquen la tria del disseny del llibre en forma de diccionari, més enllà de l'exemple clàssic de Voltaire. Al seu torn, podríem completar els arguments sobre el títol, si confirmàrem la influència de Bertrand Russell o d'altres autors que, en les dècades prèvies a Fuster, van convertir l'ociositat en un tòpic literari. Finalment, aquesta investigació de més abast també ens permetria reconstruir millor la història cultural de les darreres sis dècades, amb fites tan importants com ara la recuperació del sector editorial en llengua catalana durant els anys seixanta, en un procés d'homologació amb altres literatures pròximes que obria les portes a una xarxa d'influències més complexa del que s'havia donat fins llavors. Incorporar una metodologia sòlida sobre la història de l'edició, de fet, constitueix un dels reptes clau a l'hora de perfilar millor la trajectòria literària, professional i fins i tot cívica de figures com Joan Fuster. Arribats al final d'aquest article, ressonen en la nostra memòria les paraules d'Italo Calvino³⁸ sobre els clàssics; certament, «cada relectura d'un clàssic és una descoberta»: el cas de *Diccionari per a ociosos* no tan sols ho confirma, sinó que ens esperona a seguir aprofundint en aquesta relectura, l'única manera seriosa de llegir, ben mirat.

BIBLIOGRAPHIE

- CALVINO, Italo. *Per què llegir els clàssics?* Traducció de Teresa Muñoz Lloret. Barcelona: Edicions 62, 2016. [1a edició en italià 1991].
- CANO MATEU, J. Àngel. *Joan Fuster i 'Serra d'Or'. Els articles seriatos (1968-1984)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2022.
- FUSTER, Joan. *Diccionari per a ociosos*. Barcelona: Educaula, 2009
- FUSTER, Joan. *El País Valenciano*. Barcelona: Destino, 1962.
- FUSTER, Joan. *Obres completes, II. Diari 1952-1960*. Barcelona: Edicions 62, 1969
- FUSTER, Joan. *Obres completes, IV. Assaigs, I*. Barcelona: Edicions 62, 1975.
- FUSTER, Joan. *Obres completes, VI. Assaigs, II*. Barcelona: Edicions 62, 1991
- FUSTER, Joan. «Correspondència inèdita», *L'Espill*, 10, segona época (2002), p. 184-187.

- GENETTE, Gérard. *Palimpsestes. La littérature au second degré*. París: Éditions du Seuil, 1982
- GREGORI, Carme. «Diccionari per a ociosos». ORTELLS Salvador (coord.). *Joan Fuster, llibre a llibre. Diccionari bibliogràfic*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2015
- GREGORI, Carme. «La construcció de l'escriptor». CARBÓ, Ferran; FURIÓ, Antoni; GRIMALTOS, Tobies (eds.). *Una posteritat de paper*. València: Universitat de València, 2022, p. 37-61.
- LÓPEZ-PAMPLÓ, Gonçal. *D'Ors a Fuster. Per una història de l'assaig en la literatura contemporània*. València: Publicacions de la Universitat de València
- MOSQUEDA, Ana. «De la historia de la edición a la historia social de la cultura escrita: las cartas editoriales como fuente primaria». LARRAZ, Fernando; MENGUAL, Josep; SOPENA, Mireia (eds.). *Pliegos alzados. La historia de la edición, a debate*. Gijón: Trea, 2020, p. 73-87.
- MUÑOZ LLORET, Teresa. «A.C., una aventura editorial de Joan Fuster». CARBÓ, Ferran; FURIÓ, Antoni; GRIMALTOS, Tobies (eds.). *Una posteritat de paper. Simposi Internacional Joan Fuster*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2022, p. 321-347.
- ORTELLS MIRALLES, Salvador. *Veure dins els versos. La poesia de Joan Fuster*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2018.
- RUSSELL, Bertrand. *In Praise of Idleness and Other Essays*. Londres: Unwin Paperbacks, 1976 [1935].
- VENY-MESQUIDA, Joan Ramon. «La revisió de la pròpia obra en els escriptors contemporanis». *Estudis Romànics*, 26 (2004), p. 155-182.
- VOLTAIRE, *Dictionnaire philosophique*. París: Garnier, 1967 [1765]

NOTES DE FIN

1. GREGORI, Carme. «Diccionari per a ociosos». ORTELLS Salvador (coord.). *Joan Fuster, llibre a llibre. Diccionari bibliogràfic*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2015, p. 61-63.
2. GENETTE, Gérard. *Palimpsestes. La littérature au second degré*. París: Éditions du Seuil, 1982, p. 7.
3. FUSTER, Joan. *Obres completes, VI. Assaigs, II*. Barcelona: Edicions 62, 1991, p. 8.
4. FUSTER, Joan. *Diccionari per a ociosos*. Barcelona: Educaula, 2009.
5. GREGORI, Carme. «Diccionari per a ociosos». *Op. cit.*, p. 62.
6. FUSTER, Joan. *El País Valenciano*. Barcelona: Destino, 1962.
7. FUSTER, Joan. *Diccionari per a ociosos. Op. cit.*, p. 47-48.
8. LÓPEZ-PAMPLÓ, Gonçal. *D'Ors a Fuster. Per una història de l'assaig en la literatura contemporània*. València: Publicacions de la Universitat de València, p. 27-32.
9. FUSTER, Joan. *Obres completes, IV. Assaigs, I*. Barcelona: Edicions 62, 1975, p. 5.
10. GENETTE, Gérard. *Palimpsestes. La littérature au second degré. Op. cit.*, p. 8.
11. FUSTER, Joan. *Diccionari per a ociosos. Op. cit.*, p. 47.
12. VOLTAIRE, *Dictionnaire philosophique*. París: Garnier, 1967 [1765].
13. FUSTER, Joan. *Diccionari per a ociosos. Op. cit.*, p. 48.
14. RUSSELL, Bertrand. *In Praise of Idleness and Other Essays*. Londres: Unwin Paperbacks, 1976 [1935].
15. MOSQUEDA, Ana. «De la historia de la edición a la historia social de la cultura escrita: las cartas editoriales como fuente primaria». LARRAZ, Fernando; MENGUAL, Josep; SOPENA, Mireia (eds.). *Pliegos alzados. La historia de la edición, a debate*. Gijón: Trea, 2020, p. 73-87.

16. MUÑOZ LLORET, Teresa. «A.C., una aventura editorial de Joan Fuster». CARBÓ, Ferran; FURIÓ, Antoni; GRIMALTOS, Tobies (eds.). *Una posteritat de paper. Simposi Internacional Joan Fuster*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2022, p. 321-347.
17. MUÑOZ LLORET, Teresa. «A.C., una aventura editorial de Joan Fuster». *Op. cit.*, p. 323.
18. *Ibid.*, p. 326.
19. FUSTER, Joan. «Correspondència inèdita», *L'Espill*, 10, segona època (2002), p. 184-187.
20. ARXIU JOAN FUSTER ORTELLS. <https://espaijoanfuster.org/arxiu-joan-fuster-ortells/> [consultat el 19 de febrer de 2023.]
21. FUSTER, Joan. *Obres completes, VI. Assaigs, II. Op. cit.*, p. 8, nota 1.
22. FUSTER, Joan. *Obres completes, II. Diari 1952-1960*. Barcelona: Edicions 62, 1969, p. 230.
23. GREGORI, Carme. «La construcció de l'escriptor». CARBÓ, Ferran; FURIÓ, Antoni; GRIMALTOS, Tobies (eds.). *Una posteritat de paper. Op. cit.*, p. 37-61.
24. *Ibid.*, p. 39.
25. *Ibid.*, p. 41.
26. CANO MATEU, J. Àngel. *Joan Fuster i 'Serra d'Or'. Els articles seriatos (1968-1984)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2022.
27. ORTELLS MIRALLES, Salvador. *Veure dins els versos. La poesia de Joan Fuster*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2018, p. 287.
28. GENETTE, Gérard. *Palimpsestes. La littérature au second degré. Op. cit.*, p. 19.
29. MUÑOZ LLORET, Teresa. «A.C., una aventura editorial de Joan Fuster». *Op. cit.*, p. 342.
30. *Ibid.*, p. 330-331, 340.
31. *Ibid.*, p. 344-345.
32. GENETTE, Gérard. *Palimpsestes. La littérature au second degré. Op. cit.*, p. 16.
33. VENY-MESQUIDA, Joan Ramon. «La revisió de la pròpia obra en els escriptors contemporanis». *Estudis Romànics*, 26 (2004), p. 155-182.
34. FUSTER, Joan. *Diccionari per a ociosos. Op. cit.*, p. 49-58.
35. FUSTER, Joan. *Obres completes, II. Diari 1952-1960. Op. cit.*, p. 8-9.
36. VENY-MESQUIDA, Joan Ramon. «La revisió de la pròpia obra en els escriptors contemporanis». *Op. cit.*
37. GENETTE, Gérard. *Palimpsestes. La littérature au second degré. Op. cit.*
38. CALVINO, Italo. *Per què llegir els clàssics?* Traducció de Teresa Muñoz Lloret. Barcelona: Edicions 62, 2016. [1a edició en italià 1991].

RÉSUMÉS

Diccionari per a ociosos (1964) és reconegut com un dels llibres més importants de Joan Fuster, pedra de toc de l'assaig lliure i deliberatiu. Així i tot, encara que ja s'ha posat de manifest que l'origen dels textos que l'integren es troba, sovint, en el diari de l'autor o en articles periodístics apareguts prèviament, les fonts d'aquesta obra no s'han analitzat en profunditat. En aquest treball, concretament, ens proposem estudiar el procés de reescriptura que va donar lloc a l'entrada «Amor». Així, constatarem quins textos previs de l'autor anuncien el tema i la tesi d'aquesta entrada, en particular la columna «El "amor" en baja», publicada en la secció «Examen de consciència» d'*El Correo Catalán* el 17 de març de 1963. L'estudi de les coincidències temàtiques i d'estil, en algun cas literals, que trobem entre aquests dos textos, implicarà també la constatació de les diferències que s'hi poden observar. En particular, el pas del diari al llibre i del castellà al català centraran la nostra atenció, a més d'altres estratègies retòriques com l'amplificació o la citació. A partir d'aquesta anàlisi concreta, en definitiva, podrem extraure una sèrie de

conclusions sobre el procés de tria i reelaboració dels materials que, finalment, van donar lloc a *Diccionari per a ociosos*.

Diccionari per a ociosos (1964) est reconnu comme l'un des livres les plus importants de Joan Fuster, une pierre de touche de l'essai libre et délibératif. Même ainsi, bien qu'il ait déjà été précisé que l'origine des textes qui le composent se trouve souvent dans le journal de l'auteur ou dans des articles de journaux publiés précédemment, les sources de cet œuvre ne sont pas analysées en profondeur. Dans ce travail, plus précisément, nous proposons d'étudier le processus de réécriture qui a donné lieu à l'entrée « Amour ». Ainsi, nous vérifierons quels textes antérieurs de l'auteur annoncent le sujet et la thèse de cette entrée, en particulier l'article « El “amor” en baja », publiée dans la section « Examen de conciencia » d'*El Correo Catalán* le 17 mars 1963. L'étude des coïncidences thématiques et stylistiques, dans certains cas littéraires, que l'on trouve entre ces deux textes, impliquera également la constatation des différences que l'on peut observer. En particulier, focaliseront notre attention sur le passage du journal au livre et de l'espagnol au catalan, en plus d'autres stratégies rhétoriques telles que l'amplification ou la citation. Sur la base de cette analyse spécifique, en bref, nous pourrions tirer une série de conclusions sur le processus de choix et de remaniement des matériaux qui, finalement, ont donné naissance à *Diccionari per a ociosos*.

Diccionari per a ociosos (1964) is acknowledged as one of Joan Fuster's most important books, a touchstone of so-called free and deliberative essay. Even so, although it has already been made clear that the origin of the texts is often found in the author's diary or in previously published newspaper articles, the sources of this work have not been analysed in depth. In this paper, specifically, we aim to study the rewriting process that gave rise to the entry «Love». Thus, we will verify which previous texts by the author announce the topic and thesis of this entry, in particular the column «El “amor” en baja», published in the «Examen de conciencia» section of *El Correo Catalán* on 17 March 1963. The study of the thematic and stylistic coincidences, in some cases literal, that we find between these two texts, will also involve the ascertainment of the differences that can be observed. Based on this specific analysis, in short, we will be able to draw a series of conclusions about the process of choosing and reworking the materials that, finally, gave rise to *Diccionari per a ociosos*.

INDEX

motsclisca assaig, transtextualitat, reescriptura, edició

Keywords : essay, transtextuality, rewriting, publishing

Mots-clés : essai, transtextualité, réécriture, édition

AUTEUR

GONÇAL LÓPEZ-PAMPLÓ

Universitat de València

goncal.lopez-pamplo[at]uv.es